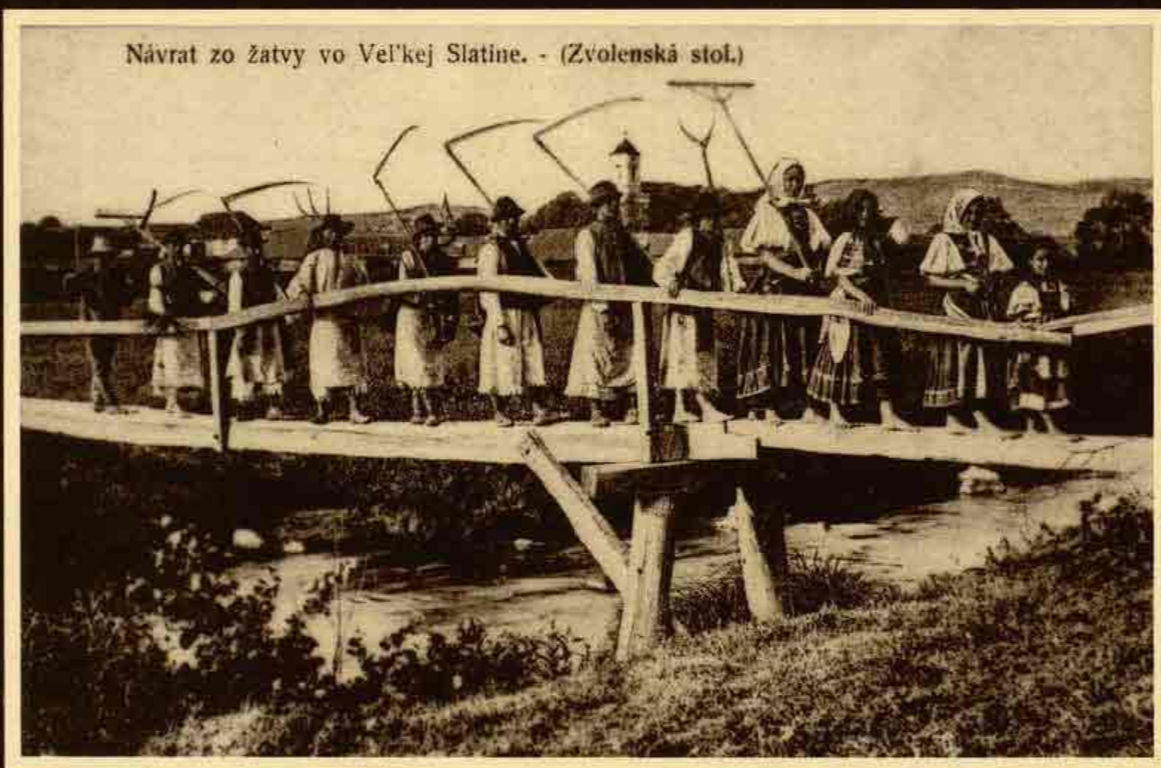

Slovenský národopis

1-2
38-1990

- Na obálke:* 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháň
4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY

Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín	8
Širovátka, Oldřich: Skupina, lid a národ v koncepcii folklóru	13
Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajach na Slovensku	19
Nikoličová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine	29
Radovanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia	35
Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom a spoločenskom živote slovenskej dediny	39
Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti	45
Beněš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formování skupín v dětských folklórních souborech	51
Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta v transmisii a tradícii folklórneho žánru	55
Slavkovský, Peter: Sezónni robotníci ako sociálna skupina	65
Kalavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska	71
Čukan, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci	83
Kardošová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období	91
Darulová, Jolana: Odras sociálnych skupín v ľudovej próze	99
Habovštiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátna ako prejav ich skupinovej odlišnosti	103
Bandić, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny	111
Frölec, Václav: Mikrostruktúra tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Moravě v 19. stolytí	117
Kovačevićová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945	135
Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sídelnom vývoji	150
Podoba, Juraj: Odras sociálnej štruktúry na vý-	

voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom vidku	160
Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá)	167
Méryová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života)	173
Kandert, Josef: Funkcie tzv. lepších rodín ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice	181
Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín	184
Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve	191
Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia	194
Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období	199
Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrohistorickom kontexte	205
Falfánová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť	215
Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti	224
Míchaľova, Káťa: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti	230
Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu	237
Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti	247
Vanovičová, Zora: K spoločenskej funkcii folklórnych humoristických postáv v meste	253
Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska	257
Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu	262
Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny	274
Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši	278
Salner, Peter: Na margo kolokvia	285
DISKUSIA	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektíve	287
Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca	292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozáznam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudovej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHLADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympóziu Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308

RECENZIE A REFERÁTY

Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písně (Soňa Burlasová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Něšťastné peníze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojtova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovetskom gorode (Zuzana Profantová)	319

СОДЕРЖАНИЕ

К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	

веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиции на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминанта в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукан, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Дарулова, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовштиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Микулаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мерова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраниова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковиерова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самостоятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтянова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сулитка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килианова, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубаиова, Мария: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Манн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоковия	285
ДИСКУССИЯ	
Лешчак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лешчак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Panonica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлошкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátka, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radovanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolklorensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenes	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kalavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštiak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevićová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenzierung in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertsysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammerberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlova, Kafa: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Corso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiaková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Salner, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Ethnofilm Čadca	292
Lužica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokoll aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgross für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305

Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgemein“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS

TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS	
Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátka, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radovanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kalavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Darulová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštík, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevićová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184
Paríková, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191
Chorváthová, Lubica: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194
Popelková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205
Falánová, Lubica: The cooperative trade and local community	215
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224
Michajlova, Kaťa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253

Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
DISCUSSION	
Leščák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Urban, Milan: Films about Folk Culture and Ethnofilm Čadca	292
Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Lužica, René: Ethnofilm and television programmes about folk culture	295
Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
REVIEWS	
After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Salutation to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
To the anniversary of M. Kasper (Milan Leščák)	305
The Conference entitled “Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
The IXth International Symposium of Ethnographia, Pannonica (Juraj Podoba)	306
The VIIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
From children’s books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašpariková)	308
BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bádania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrät spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonaľovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIA

ODRAZ SOCIÁLNEJ ŠTRUKTÚRY NA VÝVOJI STAVEBNEJ KULTÚRY A BÝVANIA NA SLOVENSKOM VIDIEKU

JURAJ PODOBA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Sociálne aspekty vidieckeho staviteľstva a bývania zahŕňajú širokú a rôznorodú škálu problémov, ktoré sú úzko prepojené s mnohými ďalšími kultúrnymi javmi. Etnografický pohľad na výskum tradičnej či súčasnej architektúry a spôsobu bývania cez tento aspekt je neobyčajne dôležitý, lebo odborné poznatky o trojrozmerných predmetoch a kultúrnohistorických javoch rozširuje o ľudský rozmer, oživuje ich konkrétnymi ľuďmi, determinovanými dobovými politickými, hospodársko-spoločenskými a kultúrnymi podmienkami. Napriek zjavnej závažnosti sa národopisné bádanie tejto problematike dlho vyhýbalo. Až do 60. rokov viacerí odborníci sústreďujú svoju pozornosť na vzťahy a súvislosti medzi obydľím a rodinou.¹ V problematike súvislostí stavebnej kultúry, spôsobu bývania a sociálnej štruktúry a diferenciacie, v otázkach participácie jednotlivých sociálnych a profesionálnych skupín a vrstiev na vývoji stavebnej kultúry, na ich podieli na prenose a zavádzaní istých prvkov (progresívnych alebo regresívnych) a inovácií do stavebnej kultúry a pod. sa československá národopisná veda angažovala skôr okrajovo. Výnimku tvoria viaceré práce J. Langeru, ktorý predovšetkým od osemdesiatych rokov venuje tejto tematickej oblasti sústredenú pozornosť.² Namiesto je preto otázka, aké dôvody viedli k nerozpracovanosti problematiky. Či je tento stav podmienený vnútorným vývinom a charakterom disciplíny, alebo zodpovedá reálnej situácii v teréne. I keď by bolo zaujímavé považovať aj nad prvou príčinou, obrátime pozornosť predovšetkým na druhý okruh problémov.

„Národopis 19. a prvej polovice 20. storočia

podroboval bádanie o dedine svojim predstavám o tom, aká by ‚správne‘ mala byť. Vytváral akýsi ideálny model tradičnej dediny. Omyl tkvel predovšetkým v tom, že národopisná veda často zatvárala oči pred skutočným stavom dedinského života a kultúry, i keď tak robila v dobrom presvedčení, že skutočnosť rapídne sa vzdalujúca od ideálnej predstavy sa úplne vymyká jej vedekému záujmu.“³ Klasikovi národopisného bádania o ľudovom staviteľstve na Slovensku J. Vydrovi unikali prejavy sociálnej diferenciacie. Problém interpretuje nasledovným spôsobom: „Z celkového rázu odlišovali sa skutočne len domy všeobecne užitočné a so zvláštnym určením. Ani sociálne rozdiely – zámožnosť, chudoba – neboli vcelku na stavbách tak zrejme a rozdielne. Rozlišovali sa len do určitej miery a to len nejakým detailom v dekore.“⁴ S týmto pre Slovensko všeobecným tvrdením sa nestotožňuje A. Václavík, ktorý robil výskumy na juhozápadnom Slovensku približne v rovnakom období: „...domky chudobnejších vrstiev sú miniatúrou domov zámožných sedliakov, sú totiž dvojdielne, t. j. skladajú sa len zo siene bez ohniska a z izby, kde sa na sporáku varí a zároveň sa vykuruje miestnosť. Stajne, ak sú vôbec, sú postavené s kôľňou nie na os hlavnej stavby, ale celkom osobitne a nepravidelne v kúte dvorčeka, tiež miniatúrneho.“⁵ Druhý názor je výsledkom detailnej analýzy jednej lokality, a preto aj popretím názoru prvého. Z tejto protirečivosti citovaných názorov sa dá usúdiť, že časté obchádzanie prejavov sociálnej diferenciacie v staviteľstve a bývaní bolo a je podmienené charakterom metodológie československej etnografie a spôsobom jej nazerania na problematiku. Na druhej

strane je však silne podmienené skutočnosťou, že v dôsledku uhorských právnych noriem pri delbe nemovitého majetku vznikla vo väčšine agrárnych sídiel, ktoré boli takmer výlučným objektom národopisných výskumov, prevažne vyrovnaná sociálna štruktúra. Vplyvom tejto vyrovnanosti i vďaka skutočnosti, že prejavy sociálnej diferenciácie a sociálnych zmien boli v tradičnej kultúre obyvateľov agrárnych sídiel zastreté,⁶ nevytvorili sa v zástavbe väčšiny slovenských dedín výrazné stavebné typy, ktoré by sa dali jednoznačne priradiť k určitej sociálnej vrstve či skupine roľníckeho obyvateľstva.⁷ Pokiaľ v poľnohospodárstve existovalo súkromné hospodárstvo, nebolo obydlie symbolom sociálnej prestíže. V neskoršom období (druhá polovica 19., 20. storočia) plnila funkciu spoločenskej reprezentácie parádna izba. V niektorých oblastiach Slovenska mali čiastočne takúto funkciu aj niektoré iné časti domu, napr. priečelia vyzdobené štukovým dekorom so slohovými ohlasmami, na juhozápadnom Slovensku maľované ohniská v nefunkčných kuchyniach a i. Ide však o javy, ktoré vznikli v počiatku procesu rozpadu tradičného rustikálneho kultúrneho systému, utvoreného v epoche feudalizmu. Faktickým znakom spoločenského statusu bola výmera poľnohospodárskej pôdy, počet a druh hospodárskych zvierat, zo sféry stavitelstva počet a charakter hospodárskych stavieb (čo tiež vždy neplatilo jednoznačne). Symbolom spoločenského statusu boli skôr iné javy hmotnej kultúry (napr. odev), faktickej ekonomickej situácie, napr. strava, a to predovšetkým jej kvantita. Situáciu pri skúmaní problematiky komplikuje aj skutočnosť, že kultúrne prejavy sociálnych zmien sa dostávajú oneskorene a závisia i od subjektívnych príčin.⁸ Problém totiž spočíva v tom, že často i nižšie sociálne vrstvy obývajú stavebný typ, charakteristický pre ekonomickejšiu silnejšiu vrstvu. Táto situácia najčastejšie nastáva v dôsledku hospodárskeho úpadku majiteľa domu, zdedením obydla, úmrtím živiteľa rodiny, v dôsledku alkoholizmu a pod. Preto sa nedá povedať, že by niektorá stavebná forma bola všeobecne charakteristická pre určitú sociálnu vrstvu. Okrem toho môže byť niekedy dosť problematické charakterizovať objektívny odraz sociálnej štruktúry a diferenciácie na stavebnú kultúru. Často sa tento odraz viac ako cez objektívne charakteristiky realizuje cez reprezentačné chápanie bývania obyvateľmi vidieka.

Jednotlivé zložky stavebnej kultúry, ktoré sú obsiahnuté v zástavbe súčasnej dediny, majú odlišnú znakovú hodnotu a sú nositeľmi odlišnej

sociálnej informácie. U každej z nich je jej sociálny rozmer (obsah) rozdielny, v niektorých porovnaníach sú tieto rozdiely veľmi výrazné. Preto i prístupy k riešeniu problematiky musia byť u jednotlivých zložiek stavebnej kultúry na súčasnej dedine diferencované. Každá stavebná forma je pri akceptovaní kultúrnych a spoločensko-ekonomických súvislostí schopná podať výpoveď (či už priamu alebo nepriamu) aj o spoločenskom pohybe a vývoji, táto schopnosť sa ale u jednotlivých zložiek stavebnej kultúry odlišuje.

Pri sledovaní súvislostí sociálnej štruktúry a diferenciácie a foriem tradičného stavitelstva a bývania je potrebné vychádzať z typologického štúdia problematiky. Jedným z najcharakteristických znakov tradičného stavitelstva je typologická jednota domov, a to ako vo vonkajšom formálnom výraze, tak i vo vnútornej pôdorysnej dispozícii i celej organizácii roľníckej usadlosti. Pri klasifikácii recentných foriem tradičného ľudového stavitelstva dospel národopis k charakterizácii lokálnych dobových foriem,⁹ ktoré sa utvorili stabilizáciou stavebných foriem na stavebný typ v priebehu dlhého obdobia. Utváranie lokálnych dobových foriem bolo v podstate typizáciou stavebných foriem pre určité sociálne vrstvy (ktoré v tomto procese vystupovali ako aktívny činiteľ) obyvateľov feudálneho vidieka, žijúcich na určitom teritóriu, ktorí boli nielen v spoločensky a hospodársky, ale i v právne podriadenom postavení s obmedzenými možnosťami sociálneho, a v dôsledku toho aj kultúrneho rozvoja. Typologická jednota vznikla zrejme preto, že v rámci daných možností najlepšie uspokojovala nároky na bývanie a hospodársku činnosť. Typ bol zovšeobecnením dosiahnuteľnej dokonalosti, vzniknutej na základe kompromisu medzi potrebami a možnosťami ľudí.¹⁰ Bol nájdením podstaty funkcie, nájdením formy, ktorá bola pre splnenie požadovanej funkcie najvhodnejšia.¹¹ Z týchto dôvodov je typologické štúdium základom pri hľadaní vypovedacích charakteristík a znakov odrazu sociálnej štruktúry a sociálnych pohybov na tradičnom stavitelstve a spôsobe bývania, pri hľadaní podielu sociálnej diferenciácie a štruktúry na utváraní typu, jeho variantoch a modifikáciách.

Lokálne dobové formy tradičného ľudového stavitelstva sú súborom stavebných, architektonických a výtvarných prvkov, pričom niektoré sa vyskytujú na viacerých miestach, iné sú úzko lokálne alebo regionálne obmedzené.¹² Pre potreby našej úvahy rozdelíme tieto prvky do dvoch skupín:

1. Stavebný materiál, domová dispozícia, formálne prvky;

2. Hospodárske stavby, formy dvora (čiastočne aj stavebný materiál a domová dispozícia).

Prejavy sociálnej diferenciacie a štruktúry je u tradičných foriem staviteľstva a bývania na slovenskom vidieku nevyhnutné diferencovane sledovať v oblasti karpatského domu (horské a podhorské územia) a v oblasti podunajského domu (nížinné územia).¹³ U tradičných foriem sa sociálna diferenciacia prejavovala najmä v druhej skupine prvkov. V prvej skupine bola situácia silne normovaná, typizácia bola podľa dokladov recentného materiálu všeobecne záväzná. Výrazne odlišné domové typy obývali (stavali) iba ľudia, ktorí sa výrazne spoločensky alebo profesionálne odlišovali. (Prevažne ľudia, u ktorých poľnohospodárstvo netvorilo hlavný zdroj obživy a ktorí tvorili vďaka svojej profesii alebo výsadnému postaveniu ekonomicky a spoločensky najvyššiu vrstvu.) Osobitnou skupinou stavieb vymykajúcich sa zo stavebnej normy boli stavby postavené zemepanskou vrchnosťou, štátom alebo cirkvou, ktoré sa neskôr často stávali obydliím miestnych živnostníkov alebo remeselníkov. V horských a podhorských oblastiach sa prakticky nevytvorili sociálne formy obytných a hospodárskych stavieb. Aj sociálne nižšie vrstvy obývali všeobecne rozšírené stavebné typy. Odlišná situácia vznikala v obdobiach (a oblastiach) hospodárskeho regresa, keď tieto vrstvy využívali na bývanie sezónne alebo aj hospodárske stavby a uchýľovali sa k provizóriám. Približne do prelomu 19. a 20. storočia nebolo možné podľa domu spoľahlivo určiť hospodárske a sociálne postavenie majiteľa. Jediným kritériom odlišenia bol počet hospodárskych stavieb. Sociálna diferenciacia sa prejavovala vo sfére bývania (nábytok, dekoratívne prvky, druh a typ kúreniska), a najmä v zložení rezidenčnej jednotky. Počet rodín (či už rozdelených alebo nerozdelených), obývajúcich jedno obydlie, bol hlavným prejavom sociálneho postavenia jeho obyvateľov. V ekonomicky silnejších rodinách sa spravidla hľadala možnosť rezidenčného osamostatnenia sa mladých rodín. Prejavy sociálnej štruktúry v bývaní však boli skreslené množstvom subjektívnych faktorov, často práve najbohatšie roľnícke rodiny žili nerozdelene a používali archaickejšie prvky interiéru a pod. Všeobecne sa dá konštatovať, že v karpatskej oblasti v dôsledku menších diferencií v sociálnej štruktúre bol jej odraz na tradičnom staviteľstve menej výrazný. Prejavy sociálnej diferenciacie boli evidentné viac na interiéri domov, počte hospodárskych stavieb

a v spôsobe bývania. V bohatých nížinných oblastiach a v obciach s určitým výsadným postavením (trhové práva, bývalé oppidá) bola rozvrstvenejšia sociálna štruktúra. V tradičnej stavebnej kultúre sa prejavovali diferencie aj v prvej skupine, predovšetkým v materiáli a domovej dispozícii. V niektorých oblastiach sa (asi) v druhej polovici 18. storočia objavila zadná izba, čo viedlo k počiatkom reprezentačnej funkcie prednej izby. V ekonomicky prosperujúcich oblastiach (lokality) otvorených voči inovačným centrom sa od 19. stor. objavujú slohové ohlasy vo výzdobe priečelí a štítov domov. Zároveň sa objavuje popri trojdielnom redukovaný dvojdielny pôdorysný typ. Všeobecne sa dá konštatovať, že v podunajskej oblasti bol odraz sociálnej štruktúry na tradičnú stavebnú kultúru výraznejší ako v karpatskej oblasti, v recentnom materiáli sa dá hovoriť o sociálnych formách obydliia. Pravdepodobne od prelomu 18. a 19. storočia sa začínajú aj u bohatých roľníckych vrstiev objavovať počiatky reprezentačnej funkcie domu.

Situácia sa začala meniť s nástupom kapitalistických výrobných a spoločenských vzťahov v druhej polovici 19. stor. spolu s postupujúcim civilizačným progresom. Na väčšine územia Slovenska bolo indikátorom zmien aj vysťahovalectvo do zámoria. Výrazným determinantom premien v staviteľstve a najmä v bývaní boli zmeny vo forme a štruktúre rodiny. Prejavom všetkých týchto zmien v stavebnej kultúre na vidieku bol nástup mladších foriem ľudovej architektúry, ktoré sú už symptómom narušenia tradičného stavebného typu (normy) a znamenajú síce postupný, ale prakticky permanentný prísun inovácií a s ním súvisiaci permanentný proces narušenia tradície, a to v prvej i v druhej skupine. V tomto období sa začínajú výrazne prejavovať rozdielne možnosti jednotlivých stavebníkov, čo sa odráža v použití stavebného materiálu, v domovej dispozícii, kvalite tesárskej práce, v tvare strechy a štítu, na veľkosti a kvalite okien a dverí, na formálnych prvkoch. Každá domová forma, vznikajúca od tohto vývojového predelu, obsahuje aj novú informáciu sociálnej znakovosti. Prakticky každá nová stavebná forma bola formou sociálnou, prejavom sociálnej prestíže jej majiteľa v lokálnom spoločenstve. Táto znakovosť prestíže sa viazala väčšinou na isté inovácie, často už módného charakteru, ktoré boli chápané ako prejav novej, vyššej kvality života či prestíže majiteľa obydliia a jeho rodiny.¹⁴ V bohatších nížinných, ale postupne aj v horských a podhorských oblastiach sa reprezentačná funkcia stabilizuje na jednu

z hlavných funkcií domu. Na druhej strane narastá aj v oblastiach s rozvinutou dispozíciou uplatnenie redukovaných pôdorysných foriem a provizórií, ktoré sa v mnohých prípadoch petrifikujú a v ďalšom vývoji existujú popri inovovaných rozvinutých domových typoch ako sociálna forma nižších spoločenských vrstiev. Vo sfére bývania bola situácia podstatne komplikovanejšia a nejednoznačnejšia, pretože často práve roľnícke rodiny s väčšou výmerou pôdy boli udržiavateľmi archaickejších prejavov spôsobu života. Nositeľmi progresívnych inovácií, ktoré často nadobúdali aj reprezentačnú funkciu, boli v tomto období popri Amerikánoch a niektorých bohatších roľníkoch remeselníci a štátni zamestnanci (predovšetkým železničari), ktorí síce v tradičnom chápaní patrili k chudobnejším (resp. sociálne nižšie postaveným) spoločenským vrstvám, ale boli otvorenejší voči vonkajším podnetom a získané finančné prostriedky investovali viac do domu než do roľníckeho hospodárstva.

Procesy premien stavebnej kultúry na vidieku z konca 19., resp. zo začiatku 20. storočia sa v medzivojnovom období ešte prehĺbili. V dedinskom prostredí sa v tomto období stavali mladšie formy tradičnej ľudovej architektúry a jej modifikácie.¹⁵ Ešte výraznejšie sa prejavujú reprezentačné funkcie obydlia, kvantitatívny i kvalitatívny vzrast inovácií a čoraz väčšie uplatňovanie redukovaných a provizórnych domových foriem. Znakovosť sociálnej diferenciacie sa neprejavuje iba u stavieb z medzivojnového obdobia navzájom (najmä medzi rozvinutými a redukovanými typmi). Od tohto obdobia sa tradičné ľudové staviteľstvo stáva v hodnotovej hierarchii obyvateľov vidieka symbolom chudoby a zaostalosti, a tým aj nižšieho spoločenského postavenia.

Pre tradičnú stavebnú kultúru platila stabilizovanosť normy na určitom teritóriu pre určité sociálne vrstvy, ktorá bola záväzná pre všetkých obyvateľov lokálneho či širšieho teritoriálneho spoločenstva, s výnimkou vrstiev privilegovaných a sociálnych skupín, stojacich na okraji spoločnosti. Platila zásada, že všeobecne uplatňované stavebné typy sa realizovali na hornej hranici ekonomických možností obyvateľov vidieka, pričom prvotnou požiadavkou na každý stavebný projekt bolo kritérium funkčnosti. Preto funkcia reprezentatívnosti je u tradičného ľudového staviteľstva sekundárna a prejavy sociálnej diferenciacie sú iba nevýrazné. Od týchto zásad sa začína ustupovať u mladších foriem ľudovej architektúry a u medzivojnových modifikovaných stavebných typov, kedy začína čoraz výraznejšie vzrastať

reprezentačná funkcia obydlia a dom sa postupne začína chápať ako symbol spoločenského statusu. Tieto procesy, ktorých počiatok môžeme odhadnúť približne na koniec 19. až na začiatok 20. stor., sa začínajú zvyrazňovať v prostredí povojnovej dediny. Vývoj v druhej polovici 20. stor. je v značnej miere popretím tradičnej stavebnej kultúry nielen v materiáli, forme a výraze, ale aj v sociálnej funkčnosti. Typ obytných a hospodárskych budov už nie je výsledkom dlhodobej vývojovej kontinuity, vytvorený ako reakcia na potreby a možnosti určitých sociálnych vrstiev, ale ako produkt profesionálnych projektantov bol vnesený do dedinského prostredia. Výber jednotlivých typov stavebními nie je podmienený vplyvom tradície alebo požiadavkami na funkčnosť, ale predovšetkým módnosťou a potrebou spoločenskej reprezentácie. Upúšťa sa od princípu dodržiavania hornej hranice ekonomických možností pri stavbe domu. Dá sa jednoznačne konštatovať, že v povojnovom období sa vo vidieckom prostredí chápe obytný dom ako symbol majetkového a spoločenského postavenia. Základnými kritériami reprezentatívnosti sú vek domu, podlažnosť, obostavanosť priestoru a počet miestností, predovšetkým miestností s reprezentačnou funkciou, a ich zariadenie. Keďže domy postavené v istom časovom období sú prakticky variantmi jedného alebo veľmi malého počtu viacerých (často podobných) stavebných typov, v rámci jednej „módnej vlny“ vystupuje znakovosť spoločenského statusu iba u interiéru častí domu s reprezentačnou funkciou. Novopostavená stavba vystupuje ako reprezentačná sociálna forma obydlia vo vzťahu k tým členom lokálneho či širšieho teritoriálneho spoločenstva, ktorí si nepostavili vlastný rodinný dom, ale sa presťahovali do obytného domu (väčšinou do mesta) či bývajú v staršom rodinnom dome. Ako sociálna forma obydlia spoločensky nižších vrstiev vystupujú domy postavené pred druhou svetovou vojnou, predovšetkým objekty tradičnej ľudovej architektúry, obývané dnes väčšinou starými ľuďmi, osamelými osobami či neúplnými rodinami, ľuďmi menej schopnými až po osoby na okraji spoločnosti. Do určitej miery to začína platiť aj pre všetky domy postavené predchádzajúcou generáciou, z dnešného pohľadu pre „štvrce“ z päťdesiatych a šesťdesiatych rokov a dvojpodlažné „kocky“ a im podobné domové typy z konca šesťdesiatych a začiatku sedemdesiatych rokov.¹⁶

V úvode tejto úvahy sa konštatovalo, že výskumu sociálnych aspektov staviteľstva a bývania v dedinskom prostredí sa nevenovala náležitá

pozornosť. Zisťovanie podmienok vzniku, existencie a pretrvávania jednotlivých sociálnych foriem umožňuje vytvoriť ucelenejší obraz o stavitelstve a bývaní na slovenskom vidieku. „Výcho-

diskom pre štúdium ľudového stavitelstva ako prostriedku k poznaniu kultúry určitej spoločnosti však musí byť znalosť tejto spoločnosti, jej ekonomického charakteru a sociálneho rozvrstvenia.“¹⁷

POZNÁMKY

- 1 Priekopnícku úlohu v tejto téme zohrali predovšetkým práce J. Botíka a S. Švecovej.
- 2 Ide najmä o tieto práce J. LANGERA: Projevy sociálnej diferenciácie v ľudovom stavitelstve na Valašsku ve světle systémové analýzy. *Národop. Akt.* 17, 1980, č. 2, s. 99–107; Lidové stavební tradice moravskoslovenského pomezí v severozápadních Karpatech. Rkp. kandidátskej dizertačnej práce, Bratislava 1982; Kvantové hodnoty ľudových staveb. *Národop. Akt.* 21, 1984, č. 3, s. 145–151; Proletarizace horských agrárních oblastí na východní Moravě a její důsledky ve způsobu života. *Čes. Lid.* 71, 1984, č. 4, s. 200–209; Sociální aspekty geneze forem venkovských obydlí dělnických a řemeslnických rodin. *Zborník Slovenského národného múzea, LXXIX*, 1985, *Etnografia* 26, s. 135–151.
- 3 JERÁBEK, R.: Národopisné studium dnešnej vesnice. In: *Proměny jihomoravské vesnice (Národopisné studie z Brumovic)*. Brno 1981, s. 11–12.
- 4 VYDRA, J.: Lidové stavitelství na Slovensku. Praha 1925, s. 224.
- 5 VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava 1925, s. 50–51.
- 6 LANGER, J.: Lidové stavební tradice..., c. d., s. 16
- 7 Pri tomto konštatovaní som vychádzal z recentného materiálu, ktorý je možné získať v dnešnej realite slovenského vidieka. Je zhodné aj s poznatkami klasického národopisného bádania, ktoré urobilo typológiu tradičného ľudového stavitelstva. Metodologickým nedostatkom tohto prístupu je, že vychádza zo stavebných foriem prevažne z 19. storočia, pričom typológia bola založená na prevažujúcich domových formách. Klasické národopisné bádanie spravidla ignoruje zvláštne a jedinečné javy (ktoré sa ale mohli v minulosti vyskytovať všeobecnejšie) a vplyvy ekonomických a sociálnych osobitostí. Odlišné poznatky prináša ten metodologický prístup, ktorý sleduje stavebné formy v súvislosti so sociálnou diferenciáciou a so sociálno-ekonomickými zmenami do hlbšej minulosti. Pozri poznámku 2.
- 8 LANGER, J.: Lidové stavební tradice..., c. d., s. 16.
- 9 Problematikou lokálnych dobových foriem sa podrobne zaoberá práca FROLEC, V.: Základní problémy klasifikace lidového domu. *Národop. Akt.*, 13, 1976, č. 3, s. 171–177.
- 10 HALABALA, J.: Co je živé v tradicích našeho ľudového bydlí. *Umění a řemesla*, 1963, č. 6, s. 211–212.
- 11 ŠINDELÁŘ, D.: Smysl věcí. Kapitoly z estetiky užitého umění a průmyslového výtvarnictví. Praha 1963, s. 99.
- 12 Pri týchto úvahách ide vždy o stabilné typy v oblastiach (časových obdobiach) so stabilizovanou sociálno-ekonomickou situáciou. Odlišná situácia je v mladých sídelných oblastiach, kde iba prebiehajú procesy typologizácie stavebných foriem. Touto problematikou sa zaoberajú napr. práce LANGER, J.: Problémy ľudovej tradície v architektúre Hrušína na Orave. *Zborník SNM, LXIX*, 1975, *Etnografia* 16, s. 85–102; ŠVECOVÁ, S.: Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny. Praha 1984.
- 13 Ide pochopiteľne o zjednodušené rozdelenie, ktoré však vyhovuje potrebám tejto úvahy.
- 14 Často mohlo ísť iba o zdanlivú kvalitu (napr. zámena tradičného stavebného materiálu za pevný, v mnohých prípadoch nevyhovujúci. Napr. steny maštali z kameňa a neskôr z liateho betónu nevhodné na ustajnenie dobytku a pod.). V ľudovom prostredí však vystupujú ako symbol pokroku a preto zohrali aj pozitívnu funkciu pri utvrdzovaní vyššieho spoločenského statusu majiteľa objektu.
- 15 Charakteristiku medzivojnových modifikácií tradičného ľudového stavitelstva pozri v práci PODOBA, J.: Modifikácia modelu tradičného obydlia slovenskej dediny v 20. storočí. *Slov. Národop.* 35, 1987, č. 1, s. 72–90.
- 16 K tejto otázke je problematické zaujať jednoznačné stanovisko. Napr. „štvec“ postavený v 50. rokoch bol v dobe svojho vzniku znakom spoločenskej prestíže. V dnešnej dobe však v tejto polohe už nevystupuje. Na jeho majiteľa ale nie sú vyvíjané spoločenské tlaky, aby v pokročilom veku začal stavať nový dom, ktorý by zodpovedal dnešným požiadavkám na reprezentatívnosť. Príslušníci staršej generácie sa v tomto smere realizujú materiálnou pomocou svojim deťom pri stavbe ich nových domov. Ak by však takýto „štvec“ obýval príslušník mladších vekových kategórií, mohol by mať tento fakt charakter sociálneho znaku, znaku príslušnosti k menej spoločensky úspešným a hmotne zabezpečeným členom lokálneho spoločenstva.
- 17 LANGER, J.: Lidové stavební tradice..., c. d., s. 26.

Резюме

Этнографический взгляд на исследование традиционной и современной архитектуры и жилища автор соединяет с социальным аспектом исследования. Таким образом, специальные знания о трехмерных предметах и культурно-исторических явлениях расширяются на человеческий размер, оживляются конкретными людьми, жизнь которых была детерминирована характерными для данной эпохи политическими, общественно-экономическими и культурными условиями.

По мнению автора, проявления социальной дифференциации и структуры в развитии традиционного строительства и жилища в словацкой деревне следует изучать дифференцированно в области карпатского и подунайского домов. В первой области, вследствие менее заметной дифференциации социальной структуры, было ее отражение в социальной структуре менее выразительным. Во второй области оказала социальная структура более выразительное влияние на традиционную культуру строительства, в настоящем материале можно говорить о социальных формах жилища. По всей вероятности на рубеже 18–19 вв. у богатых крестьянских слоев здесь также начали

проявляться элементы репрезентативной функции дома, и именно в связи с наступлением капиталистических производственных и общественных отношений, что вызвало изменения в строительной культуре деревни. Каждая новая форма строительства, возникающая с этого рубежа, являлась социальной формой, проявлением общественного престижа ее хозяина. У младших форм народной архитектуры (с начала 20 в. и модифицированных форм периода между двумя войнами) все более выразительно повышается репрезентативная функция жилища, и дом постепенно воспринимается как символ общественного положения. Эти процессы, начало которых отмечаем приблизительно в конце 19 и начале 20 в., становятся более выразительными в среде послевоенной словацкой деревни. Выбор отдельных типов уже не обусловлен настолько влиянием традиции или же требованиями к функциональности, насколько модностью и потребностью общественной репрезентации. В послевоенный период в деревенской среде жилой дом воспринимается как символ материального и общественного положения.

DER REFLEX DER SOZIALEN STRUKTUR IN DER ENTWICKLUNG DER BAUKULTUR UND WOHNWEISE IN DER SLOWAKISCHEN PROVINZ

Zusammenfassung

Der Autor verbindet die ethnographische Auffassung von der Erforschung der traditionellen und gegenwärtigen Architektur und Wohnweise mit sozialen Aspekten der Forschung. Die fachlichen Erkenntnisse über dreidimensionale Gegenstände und kulturhistorische Phänomene werden dadurch um die menschliche Dimension erweitert, sie werden mit konkreten Menschen belebt, deren Leben durch die zeitgenössischen politischen, ökonomisch-gesellschaftlichen und kulturellen Bedingungen determiniert war.

Nach Ansicht des Autors ist es unerlässlich, die Äußerungen der sozialen Differenzierung und Struktur in der Entwicklung des traditionellen

Bauwesens differenziert in der Region des karpatischen und im Gebiet des donauländischen Hauses zu untersuchen. In der erstgenannten Region war ihr Reflex infolge der geringeren Unterschiede in der sozialen Struktur auf die traditionelle Baukunst weniger markant. Im zweiten Gebiet war der Reflex der sozialen Struktur auf die traditionelle Baukultur ausgeprägter; im rezenten Material kann man von sozialen Formen des Wohnens sprechen. Etwa seit der Wende von 18. zum 19. Jahrhundert begannen sich hier auch bei den wohlhabenden bäuerlichen Schichten die Anfänge der Repräsentationsfunktion des Hauses bemerkbar zu machen, und zwar im Zusammen-

hang mit dem Beginn kapitalistischer Produktions- und gesellschaftlicher Beziehungen, damit waren auch Veränderungen in der Baukultur auf dem Lande verbunden. Jede neue Bauform, die von dieser zeitlichen Trennungslinie an entsteht, war auch eine soziale Form, ein Ausdruck des sozialen Prestiges des Besitzers. Bei den jüngeren Formen der Volksbaukunst seit Beginn des 20. Jahrhunderts und bei den modifizierten Formen aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen beginnt immer markanter die Repräsentationsfunktion der Behausung zu wachsen und man fängt an, allmählich das Haus als Symbol des gesellschaftlichen Status aufzufassen. Diese Pro-

zesse, deren Beginn wir etwa an das Ende des 19. und den Anfang des 20. Jahrhunderts datieren können, beginnen sich in der Umwelt des slowakischen Dorfes nach dem Krieg ausgeprägter bemerkbar zu machen. Die Auswahl der einzelnen Haustypen ist nicht mehr so sehr durch den Einfluß der Tradition oder durch Erfordernisse der Funktion bedingt, sondern vor allem durch die Mode und durch das Bedürfnis nach gesellschaftlicher Repräsentation. In der Nachkriegszeit wird das Wohnhaus in der ländlichen Umwelt als Symbol des Besitzes und der gesellschaftlichen Position betrachtet.

Hrabáčky v Ždiari, okr. Poprad. 20. roky. Foto K. Plicka. Fotoarchív SNM Martin

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevićová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevićová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,–; celoročné predplatné Kčs 104,–

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 38, 1990 № 1–2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 38, 1990, No. 1–2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 38, 1990, No. 1–2

Paraît quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

TELOVČIČNÁ JEDNOTA SOKOL V PEZINKU
 poriada dňa 4. februára 1928 u p. Demoviča

ŠIBRINKY

Ráz: jaro, leto, podzim a zima — Hudba peš. pl. č. 29
 Začiatok o 20. h. — Vstupné 20 Kčs a obecná dávka.

Dozvuky Šibrínek dňa 18. februára 1928
 „u Zeleného stromu“. — Vstupné ľubovoľné.

*Príležitostk o poroaz u s. Krupovej. — Tdto pozvánka
 platí i na dozvuky. — Len pre pozvaných.*

V nedelu
 1. února 1928
 v 7 hod. večer.

ŠIBRINKY

TEL. JEDN. „SOKOL“
 V PEZINKU

V miestnosti
 „Zeleného stromu“

Vstupné 20 Kčs. Len pre
 pozvaných. Ráz:
 z pohádky do pohádky.

D. ŠIBRINKY
 RAZ: CESTA OKOLO SVETA

organizuje
 TELOVČ. JEDN. „SOKOL“ V PEZINKU
 dňa 3. februára 1927 u 20. hodine
 v miestnostiach hostinca pana Demoviča
 Hudba petého pluku č. 23
 Vstupné Kčs 10 — a sals. daň
 Len pre pozvaných

T. J. SOKOL v Pezinku

poriada dňa 31.ho decembra 1929 v Sokolovni

silvestrovský večierok

s bohatým programom a tanečnou zábavou, na
 ktorý Vás i s ct. rodinou srdečne zve. Začiatok
 o pol 8 hod. večer. / Vstupné Kčs 5 a odznak
 Kčs 5. / Siolové zariadenie! Len pre pozvaných

Predpredaj vstupeniek u s. Krupovej.